

Marzena WALASZEK

Dr, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: marwal@amu.edu.pl

WYNIKI EGZAMINU GIMNAZJALNEGO JAKO MIERNIK KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W AGLOMERACJI POZNAŃSKIEJ

Abstrakt: Celem autorki artykułu jest przedstawienie zróżnicowania przestrzennego wyników egzaminu gimnazjalnego w aglomeracji poznańskiej. W artykule odwołano się do teorii kapitału społecznego, rozwijanej na gruncie nauk społecznych przez J.S. Colemana, formułując tezę, że proces suburbanizacji powoduje zmianę społeczności lokalnych pod względem cech kapitału społecznego, co uwidacznia się w przestrzennym zróżnicowaniu wyników egzaminów gimnazjalnych.

Słowa kluczowe: wyniki edukacyjne, suburbanizacja, prognoza demograficzna, aglomeracja poznańska.

DEVELOPMENT OF SCHOOL NETWORK UNDER THE INFLUENCE OF DEMOGRAPHIC CHANGES IN THE POZNAŃ AGGLOMERATION

Abstract: The aim of the article is to present the spatial differentiation of the results of the lower secondary school exam in the Poznań agglomeration. The article makes reference to the theory of social capital, developed on the basis of the social sciences by J. S. Coleman, recalling the thesis that the process of suburbanisation alters the local community in terms of the characteristics of social capital, is reflected in the spatial differentiation of secondary school examination results.

Keywords: educational outcomes, suburbanisation, demographic forecast, Poznań agglomeration.

1. WSTĘP

Wyniki edukacyjne uczniów szkół są powszechnie stosowanym w badaniach naukowych miernikiem poziomu kapitału społecznego (Morgan, Sørensen 1999, McNeal 1999, Israel, Beaulieu, Hartless 2001, Radoła 2013). Ich analizą zajmował się także jeden z teoretyków kapitału społecznego – J.S. Coleman (1988), który badał wpływ środowiska rodzinnego oraz lokalnego na wyniki szkolne uczniów. J.S. Coleman uważa, że kapitał społeczny jest dobrem publicznym, a jego rozwój opiera się na zaufaniu społecznym (Działek 2011). Według M.J. Dyrdy i J. Zienkiewicz (2016) to zasoby rodziny – ekonomiczne, wykształcenie, aspiracje, pozytywne relacje, współpraca i zaufanie, pozycja w środowisku społecznym – decydują o jego jakości, a celem rodziny jest pomnażanie tego kapitału, ponieważ zwiększa to szanse jej członków na realizację swoich celów. Zagadnienie przestrzennego zróżnicowania wyników edukacyjnych w Polsce podejmowali m.in.: P. Śleszyński (2003), M. Herbst (2006), R. Dolata (2008, 2010), R. Dolata, A. Jasińska, M. Modzelewski

(2012), M. Walaszek (2016). R. Dolata (2008, 2010) wskazuje m.in. na duże zróżnicowanie gimnazjów w miastach pod względem osiągnięć szkolnych wyrażonych w postaci wyników egzaminu gimnazjalnego, będące niewątpliwie konsekwencją uwarunkowań prawnych oświaty, jak i przemian społeczno-gospodarczych zachodzących w kraju na przestrzeni ostatnich lat.

Od lat 90. XX w. polskie miasta znajdują się w fazie suburbanizacji ze zróżnicowanym, czasowo i przestrzennie, natężeniem w skali kraju. K. Heffner (2016) zwraca uwagę na wiele niekorzystnych zarówno przestrzennych, jak i społeczno-gospodarczych skutków suburbanizacji, wśród których wymienia m.in.: wzrost zróżnicowania społecznego, a także spadek kapitału społecznego. Według autora, polityka miejska realizowana w dobie suburbanizacji powinna podtrzymywać zwartość miasta, m.in. poprzez eliminację poszczególnych obszarów wykluczenia zarówno w sensie ekonomicznym, jak i społecznym. Można dodać, że udoskonalenia w tym zakresie wymaga również lokalna

oświata, zwłaszcza sektora publicznego, która jest wrażliwa na wszelkie zmiany liczby i cech społecznych jej usługobiorców. Tym samym potwierdza to wskazywaną przez T. Markowskiego (2016) konieczność prowadzenia zintegrowanych planów rozwoju na obszarach funkcjonalnych.

Główne założenia polityki rozwoju lokalnego dużych miast polskich determinowane są obecnie w znacznym stopniu przez proces depopulacji, a więc zmniejszania się liczby ich mieszkańców. Jest on powiązany z zachodzącym równolegle procesem wzrostu liczby ludności na przedmieściach tych miast, co jest charakterystyczne dla fazy urbanizacji strefy podmiejskiej. Jak zauważa D. Ilnicki (2002), na obszarach, gdzie zachodzą procesy urbanizacji pierwsze zmiany pojawiają się na płaszczyźnie ekonomicznej, a dopiero w dalszej kolejności na płaszczyźnie społecznej, demograficznej, na końcu przestrzennej, a migracje do strefy podmiejskiej powodują zmianę jakości potencjału demograficznego, który rozpatrywany jest najczęściej przez pryzmat poziomu wykształcenia. Zmiana potencjału społeczno-demograficznego następuje zatem zarówno w jednostce przestrzennej o przeważającym charakterze imigracyjnym (rdzeń aglomeracji), jak i w tej o charakterze emigracyjnym (strefa podmiejska), powodując pewnego rodzaju przemieszczenie kapitału społecznego z pierwszej jednostki w drugą. W aktualnych uwarunkowaniach rozwoju obszarów funkcjonalnych szczególnie wysoka koncentracja ludności lepiej wykształconej charakteryzuje suburbanizujące się strefy podmiejskie, co podkreślają również G. Węclawowicz i in. (2006).

Aglomeracje miejskie są obszarami, na których zachodzi silna polaryzacja przestrzenna ludności pod względem jej cech ekonomicznych (m.in. wysokości dochodów). Jak wskazują S. Marcińczak (2012) i S. Marcińczak, M. Gentile, M. Stępnik (2013, za: Kurek, Gałka, Wójtowicz 2014, s. 21): „polaryzacja społeczno-przestrzenna w obszarach metropolitalnych będzie postępować wraz z wzrostem koncentracji rezydencjalnej wyższych warstw społecznych w najbardziej atrakcyjnych lokalizacjach w strefie podmiejskiej, jak i w centrach miast”. Aktualnie trudno zauważyć, aby proces suburbanizacji w polskich aglomeracjach ulegał spowolnieniu, tymczasem wydaje się realne odwrócenie negatywnego trendu „ucieczki poza miasto” w miarę polepszania się sytuacji społeczno-gospodarczej silnie zdegradowanych obecnie starych dzielnic miast centralnych aglomeracji miejskich. Przyspieszenia nadejścia fazy reurbanizacji (Klaassen i Paelinck 1981),

ożywienia miasta i powrotu do niego mieszkańców z nadzieją upatruje się m.in. w licznie podejmowanych w ostatnich latach inwestycjach, zarówno publicznych, jak i prywatnych, oraz realizowanych projektach rewitalizacji starych obszarów śródmiejskich.

System oświaty w Polsce od lat ulega stałym przekształceniom, m.in. w zakresie wzrostu na rynku edukacyjnym liczby szkół niesamorządowych. Ich duża koncentracja w miastach wskazuje na fakt, że funkcjonowanie tych placówek edukacyjnych nie jest ściśle zależne od przemian demograficznych (niżu demograficznego i migracji mieszkańców poza miasto centralne). Szkoły niesamorządowe przyczyniają się według R. Dolaty (2008) do zwiększania nierówności w dostępie do edukacji, prowadząc do segregacji uczniów pod kątem cech kapitału społecznego ich rodzin (np. wykształcenia, dochodów). Obok tych szkół funkcjonują szkoły bezpłatne, ogólnodostępne, w których właściwie jedynym kryterium przyjęcia jest miejsce zamieszkania w obwodzie szkoły. W ten sposób uzyskują one dużo bardziej zróżnicowane, i w rzeczywistości sporo niższe, wyniki edukacyjne niż szkoły niesamorządowe.

Warto zatem zaakcentować, że monitoring wyników nauczania w szkołach, prowadzony m.in. poprzez analizę wyników egzaminów gimnazjalnych, powinien być jednym z narzędzi prowadzonej lokalnie polityki rozwoju jednostek samorządu terytorialnego. Obserwacja zmian wyników edukacyjnych w ujęciu przestrzennym powinna prowadzić do wzmocnienia mechanizmów interwencji sektora publicznego na tych terenach (dzielnicach, szkołach), gdzie jest to szczególnie wymagane, m.in. przez prowadzenie programów „naprawczych” w szkołach, aktywizację społeczności lokalnej, wzmocnienie działań socjalnych. Wyniki edukacyjne mogą stanowić ważne źródło informacji o stanie lokalnej społeczności oraz stanowić przyczynek do podejmowania działań i realizacji projektów o charakterze społecznym.

2. CEL I ZAKRES BADAŃ

Celem autorki artykułu jest przedstawienie zróżnicowania przestrzennego egzaminu gimnazjalnego (83 szkoły samorządowe, obwodowe) jako miernika kapitału społecznego w aglomeracji poznańskiej w dobie intensywnej suburbanizacji. Realizacji celu głównego pracy posłużyły następująco sformułowane cele szczegółowe:

- charakterystyka aglomeracji poznańskiej pod względem wybranych cech społeczno-demograficznych;
- analiza kierunków migracji mieszkańców miasta Poznania w 2013 r.;
- przedstawienie wyników egzaminu gimnazjalnego szkół samorządowych i niesamorządowych w aglomeracji poznańskiej.

Obszarem badań jest aglomeracja poznańska, którą tworzą jednostki administracyjne: miasta Poznania – stanowiącego rdzeń aglomeracji oraz powiatu poznańskiego – będącego jego strefą podmiejską. Poznań jest miastem na prawach powiatu, natomiast powiat poznański (ziemski) tworzy 17 gmin: dwie gminy miejskie (Luboń i Puszczykowo), osiem gmin miejsko-wiejskich (Murowana Goślina, Pobiedziska, Swarzędz, Kostrzyn, Kórnik, Mosina, Stęszew, Buk) oraz siedem gmin wiejskich (Suchy Las, Czerwonak, Rokietnica, Tarnowo Podgórne, Dopiewo, Komorniki, Kleszczewo).

Analizy zawarte w publikacji mają zarówno charakter dynamiczny, jak i statyczny. Badania społeczno-demograficzne oraz zmian sieci szkolnej dotyczą lat 2005–2015, natomiast wyniki edukacyjne uczniów szkół gimnazjalnych pochodzą z 2016 r. z oficjalnej strony internetowej Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu. Dane dotyczące emigracji mieszkańców Poznania w 2013 r. pozyskano z Urzędu Miasta Poznania.

3. UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE ROZWOJU SIECI SZKOLNEJ W AGLOMERACJI POZNAŃSKIEJ

Aglomeracja poznańska w latach 2005–2015 notowała stały wzrost liczby mieszkańców. Liczba jej mieszkańców w badanym okresie zwiększyła się z około 856 tys. osób w 2005 r. do blisko 908 tys. osób w roku 2015, czyli o około 52 tys. (6 punktów procentowych). Rozpatrując zmiany liczby ludności w układzie administracyjnym: miasto centralne aglomeracji – Poznań i strefa podmiejska – powiat poznański, zauważalny jest znaczny spadek liczby mieszkańców miasta Poznania przy jej wzroście w strefie podmiejskiej w badanym okresie.

Poznań w 2015 r. liczył 542 tys. mieszkańców, a powiat poznański okalający to miasto – 366 tys. (tab. 1). Powiat poznański w badanym okresie charakteryzowało wysokie dodatnie saldo migracji wewnętrz-

nych (15‰) oraz dodatni przyrost naturalny (5,6 ‰). W Poznaniu sytuacja demograficzna była odwrotna – w 2015 r. na 1000 mieszkańców wyemigrowały z miasta blisko trzy osoby, a przyrost naturalny na 1000 mieszkańców był ujemny (–0,3‰), a więc liczba zgonów przewyższyła liczbę urodzeń. Ponadto miasto Poznań cechuje wyższy niż w powiecie poznańskim wskaźnik obciążenia demograficznego – na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada aż 37,1 w wieku poprodukcyjnym, podczas gdy w powiecie poznańskim liczba ta wynosi 23,1. W strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku udział osób młodych, w wieku przedprodukcyjnym w Poznaniu wynosi 15,9%, natomiast w powiecie poznańskim 22,1%.

Tab. 1. Charakterystyka obszaru badań pod względem wybranych cech społeczno-demograficznych w aglomeracji poznańskiej (2015)

Cecha	Poznań	Powiat poznański
Liczba ludności	542 348	366 037
Gęstość zaludnienia (os./km ²)	2 071	193
Przyrost naturalny (w ‰)	5,6	–0,3
Saldo migracji wewnętrznych (w ‰)	15,0	–2,8
Obciążenie demograficzne*	23,1	37,1
Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym	15,9	22,1
Udział ludności w wieku poprodukcyjnym	22,8	14,7

* Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym.

Źródło: BDL GUS.

Głównym czynnikiem wpływającym na zmianę liczby mieszkańców w gminach strefy podmiejskiej w ostatnich latach jest intensywny napływ migracyjny ludności. Jak wynika z informacji pozyskanych z Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Miasta Poznania, w 2013 r. z Poznania wymeldowało się 6705 jego mieszkańców, przy czym wymeldowania za granicę były niewielkie i wyniosły zaledwie 28 osób. Najwięcej osób w 2013 r. wymeldowało się z Poznania do gmin graniczących bezpośrednio z miastem Poznaniem, do: Dopiewa (613 osób), Komornik (571), Tarnowa Podgórnego (381), Rokietnicy (370), Suchego Lasu (337), Kórnik (300), Lubonia (288). Ogółem w badanym roku do 17 gmin powiatu poznańskiego wymeldowało się z Poznania 4362 jego mieszkańców, co stanowiło 65% wszystkich emigrantów. Mieszkańcy miasta Poznania w 2013 r. emigrowali zatem w przeważającej mierze do gmin powiatu poznańskiego ściśle przylegających do miasta Poznania.

Dynamiczne zmiany liczby ludności w aglomeracji poznańskiej, będące zasadniczo skutkiem intensywnych migracji na tym obszarze, wpływają na przekształcenie lokalnych społeczności pod względem cech demograficznych i społecznych. Strefa podmiejska miasta Poznania, ale także dzielnice peryferyjne miasta (np. osiedla północnej części miasta: Naramowice, Morasko-Radojewo czy Umultowo) uległy w ostatnich latach znacznemu odmłodzeniu, dzięki napływowi ludności młodej, w tym dzieci i młodzieży. Z kolei śródmieście miasta Poznania sukcesywnie wyludnia się i starzeje, a jednym ze skutków występowania tych procesów jest koncentracja wielu negatywnych zjawisk społecznych takich jak wysokie bezrobocie, ubóstwo, przestępczość (na podstawie „Zintegrowanego programu odnowy i rozwoju śródmieścia Poznania na lata 2014–2030”). Poza tym, jak wskazują badania przeprowadzone przez Urząd Miasta Poznania, w aglomeracji poznańskiej dochodzi do odpływu ludności zamożniejszej poza Poznań, co oznacza zmiany przestrzennego rozmieszczenia kapitału społecznego na tym obszarze.

4. ZRÓŻNICOWANIE PRZESTRZENNE WYNIKÓW EGZAMINU GIMNAZJALNEGO W AGLOMERACJI POZNAŃSKIEJ

Celem rozdziału jest przedstawienie zróżnicowania przestrzennego wyników egzaminu gimnazjalnego w aglomeracji poznańskiej. W pierwszej kolejności dokonano krótkiej charakterystyki wyników egzaminu gimnazjalnego w szkołach gimnazjalnych samorządowych i niesamorządowych w 2016 r. Następnie wyniki te, dla szkół samorządowych (obwodowych), z uwagi na ich duże zróżnicowanie przedstawiono przy wykorzystaniu metody kartodiagramu.

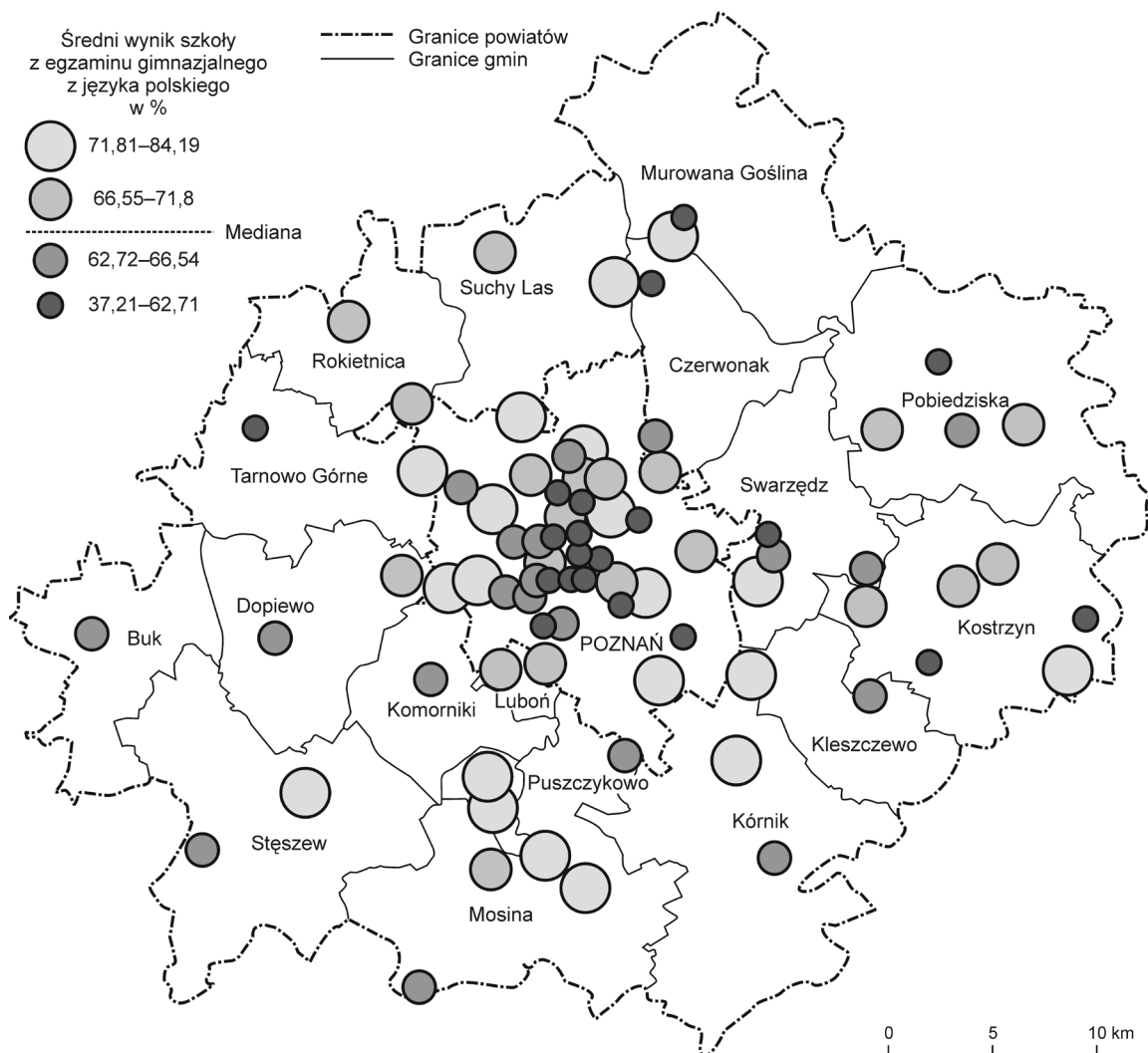
Egzamin gimnazjalny składa się z trzech części: humanistycznej, matematyczno-przyrodniczej i językowej, a przystąpienie do niego jest konieczne, aby ukończyć etap kształcenia na poziomie szkoły gimnazjalnej. Część humanistyczna egzaminu ma formę pisemną i składa się z dwóch części: historii i wiedzy o społeczeństwie oraz języka polskiego. Wyniki z egzaminów są ogólnodostępne, publikowane na stronach internetowych okręgowych komisji egzaminacyjnych. W niniejszej publikacji przedstawiono charakterystykę wyników egzaminu gimnazjalnego z języka polskiego w szkołach aglomeracji poznańskiej, przeprowadzo-

nego w 2016 r., oraz przedstawiono je zarówno w układzie gminnym, jak i według organu prowadzącego.

W aglomeracji poznańskiej średni wynik procentowy z egzaminu gimnazjalnego w 2016 r. w szkołach samorządowych (obwodowych) był zróżnicowany i wahał się od 75,2 procent punktów w gminie miejskiej Puszczykowo do 62,3 w gminie Czerwonak. W pierwszej „piątce” znalazły się cztery gminy bezpośrednio graniczące z Poznaniem: gmina miejska Puszczykowo, gminy wiejskie: Kleszczewo, Suchy Las, Rokietnica oraz jedna gmina wiejska niegranicząca z Poznaniem – Stęszew. Pod względem wyników z egzaminu gimnazjalnego w szkołach samorządowych (obwodowych) miasto centralne aglomeracji – Poznań zajmuje daleką, bo dopiero 15. pozycję ze średnią procentową punktów wynoszącą 64,1, tymczasem ten wynik dla wszystkich szkół łącznie (samorządowych i niesamorządowych) w Poznaniu w 2016 r. wyniósł 69,7. Szkoły niesamorządowe zatem wpływają na podniesienie średniej procentowej z egzaminu gimnazjalnego dla miasta Poznania (średnia procentowa szkół niesamorządowych w Poznaniu z egzaminu gimnazjalnego w 2016 r. wynosiła 76,2).

Na podstawie analizy rys. 1 można zauważyć koncentrację szkół samorządowych obwodowych osiągających najniższe wyniki egzaminu z języka polskiego w śródmieściu miasta Poznania oraz w peryferyjnej części aglomeracji. Strefę podmiejską bliższą z kolei cechują wysokie wyniki egzaminu z języka polskiego. Ta tendencja, przejawiająca się koncentracją szkół o najniższych wynikach z egzaminu gimnazjalnego w 2016 r. w śródmieściu miasta Poznania oraz peryferyjnej części aglomeracji, jest analogiczna do zaobserwowanej przez autorkę na podstawie badań przeprowadzonych w 2014 r. i jest charakterystyczna zarówno dla szkół samorządowych (obwodowych), podstawowych, jak i gimnazjalnych (por. Walaszek 2016).

Szkoły zlokalizowane na obszarze śródmieścia miasta Poznania cechują najniższe na tle aglomeracji poznańskiej wyniki egzaminu gimnazjalnego, natomiast dużo wyższe wyniki uzyskują szkoły zlokalizowane w strefie podmiejskiej. Miasto centralne aglomeracji – Poznań zajmuje daleką, bo dopiero 15. pozycję w rankingu gmin pod względem wyników z egzaminów gimnazjalnych w szkołach samorządowych. Szkoły niesamorządowe cechują wyższe niż szkoły samorządowe wyniki z egzaminu gimnazjalnego, przy czym są w większości zlokalizowane w Poznaniu, tworząc alternatywę wyboru szkoły szczególnie dla zamożniejszej części społeczeństwa.

Rys. 1. Wyniki egzaminu gimnazjalnego w szkołach aglomeracji poznańskiej w 2016 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu

5. PODSUMOWANIE

Obszar aglomeracji poznańskiej jest silnie zróżnicowany pod względem cech społeczno-demograficznych jego mieszkańców, przy czym uwydatnia się wyraźnie dychotomia w tym zakresie pomiędzy miastem centralnym aglomeracji – Poznaniem, a jego strefą podmiejską – powiatem poznańskim. Poznań jest jednostką przestrzenną o przeważającym charakterze emigracyjnym, co oznacza, że w ostatnich latach utracił mieszkańców, którzy przeprowadzali się w większości do strefy podmiejskiej.

Przeobrażenia demograficzne, w tym intensywne migracje, wpływają na zmianę kapitału społecznego mieszkańców aglomeracji pod względem wykształcenia i innych cech, m.in. ekonomicznych. Wyniki

edukacyjne, np. egzaminów gimnazjalnych, stanowią zatem informację o lokalnych zasobach społeczeństwa pod względem cech kapitału społecznego. Na podstawie analizy ich zróżnicowania przestrzennego możliwe jest podejmowanie działań przez sektor publiczny w tych szkołach samorządowych, które osiągają najniższe wyniki nauczania celem rozwoju całej społeczności lokalnej (osiedla, dzielnicy).

W procesie zarządzania usługami edukacyjnymi ważne jest przewidywanie zmian, które mogą nastąpić w przyszłości. Warto więc postulować ciągłe monitorowanie wyników edukacyjnych w szkołach, jako miernika poziomu kapitału społecznego, a być może w przyszłości – symptomu odwrócenia się trendu

„ucieczki” mieszkańców poza miasto. Należałoby na koniec podkreślić, że wskaźnik wyników edukacyjnych znajduje już zastosowanie w lokalnej polityce miejskiej, m.in. w diagnozie społecznej miejskich obszarów kryzysowych i wyznaczania na ich terenie projektów rewitalizacyjnych skierowanych na przeciwdziałanie problemom społecznym.

BIBLIOGRAFIA

- Coleman J.S., 1988, *Social capital in the creation of human capital*, „American Journal of Sociology”, 94, suplement, s. 95–120.
- Dolata R., 2008, *Szkoła – segregacja – nierówności*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Dolata R., 2010, *Międzyszkolne zróżnicowanie wyników nauczania w szkołach podstawowych i gimnazjach*, [w:] J. Łukasik, I. Nowosad, M.J. Szymański (red.), *Edukacja. Równość czy jakość?*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Dolata R., Jasińska A., Modzelewski M., 2012, *Wykorzystanie krajowych egzaminów jako instrumentu polityki oświatowej na przykładzie różnicowania się gimnazjów w dużych miastach*, „Polityka Społeczna”, nr tematyczny, 1, s. 41–47.
- Dyrda M.J., Zienkiewicz J., 2016, *Wychowanie w rodzinie źródłem kapitału społecznego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, XXIX, 1.
- Działek J., 2011, *Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 3 (45).
- Heffner K., 2016, *Proces suburbanizacji a polityka miejska w Polsce*, [w:] *Miasto – region – gospodarka w badaniach geograficznych. W stulecie urodzin Profesora Ludwika Straszewicza*, T. Marszał (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 75–110.
- Herbst M., 2006, *Human capital, formation in Poland. Where does educational quality come from?*, „Regional and Local Studies”, special issue (2006).
- Ilnicki D., 2002, *Przekształcenia wybranych elementów struktur demograficznych miejscowości charakterystycznych dla strefy podmiejskiej Wrocławia*, „Biuletyn Geograficzny”, 1, UMK w Toruniu.
- Israel G.D., Beaulieu L.J., Hartless G., 2001, *The influence of family and community social capital on educational achievement*, „Rural Sociology”, 66 (1), s. 43–68.
- Klaassen L.H., Paelinck J.H.P., 1981, *Dynamics of urban development*, Gower, Aldershot.
- Kurek S., Gałka J., Wójtowicz M., 2014, *Wpływ suburbanizacji na przemiany wybranych struktur demograficznych i powiązań funkcjonalno-przestrzennych w Krakowskim Obszarze Metropolitalnym*, Wyd. Naukowe UP, Kraków.
- Markowski T., 2016, *Kapitał terytorialny jako cel zintegrowanego planowania rozwoju*, „Mazowsze. Studia Regionalne”, 18.
- McNeal Ralph B. Jr., 1999, *Parental involvement as social capital: differential effectiveness on science achievement, truancy, and dropping out*, „Social Forces”, 78(1), s. 117–144.
- Morgan S.L., Sørensen A.B., 1999, *Parental networks, social closure, and mathematics learning: a test of Coleman’s social capital explanation of school effects*, „American Sociological Review”, 64.
- Radola M., 2013, *Kapitał społeczny a osiągnięcia szkolne ucznia*, „Studia Edukacyjne”, 27.
- Sadura P., 2012, *Szkoła i nierówności społeczne. Diagnoza zjawiska i propozycja progresywnej polityki edukacyjnej w Polsce*, Raport Fundacji Amicus Europae, Warszawa.
- Śleszyński P., 2003, *Uwarunkowania zróżnicowań przestrzennych wyników egzaminu gimnazjalnego w 2002 r.*, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Walaszek M., 2016, *Dostępność przestrzenna szkół oraz warunki i wyniki nauczania w aglomeracji poznańskiej*, Biblioteka Aglomeracji Poznańskiej, Poznań.
- Węclawowicz G., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Korcelli P., Śleszyński P., 2006, *Przestrzenne zagospodarowanie Polski na początku XXI wieku*, „Monografie IGiPZ PAN”, 6.

Artykuł wpłynął:

29 maja 2017

Zaakceptowano do druku:

18 września 2017